

1) іменники чол. р., жін. р. та сер. р., яким не властиве акцентуаційне протиставлення відмінкових форм одн. і мн.; у поєднанні з числівниками *два, три, чотири* такі іменники зберігають кореневу акцентуацію (одн. *во р'іх* (*ор'іх*) – мн. *во р'іхи* – *два во р'іхи*; одн. *м'іх* – мн. *м'іхи* – *три м'іхи*; одн. *вош* – *вош'і* – мн. *вош'і* – *три вош'і*; одн. *кресло* – мн. *кресла* – *ш чотири кр'есла*; одн. *по л'іно* – мн. *по л'іна* – *два по л'іна*).

2) іменники чол. р., у яких діє тенденція до протиставлення відмінкових форм одн. та мн., але у яких наявне протиставлення форми Р. відм. одн. та Н. відм. мн. не тільки за допомогою наголосу, а й за флексією (Н. відм. одн. *бик* – Р. відм. одн. *би ка* – Н. відм. мн. *би ки* – Н. відм. двоїни *два би ки*).

Поляризація форм множини та двоїни за допомогою наголосу охопила праслов'янську баритоновану а. п. (мн. *с ка ли* – *дв'і ска ли*), окситоновану а. п. (мн. *се ст ри* – *дв'і се ст ри*), рухому а. п. (мн. *ко зи* – *ш чотири ко зи*).

Брандт Р.Ф. Начертание славянской акцентологии. – СПб, 1880.

Нетебня А.А. Ударение / Подготовила к изданию В.Ю.Франчук. – К., 1973.

Наталя Коваленко
(*Кам'янець-Подільський*)

Фраземи на позначення вікового порубіжжя у західноподільських говірках

Для української діалектології актуальними є як загальні дослідження фраземики всього українського континууму, так і опис складу та функціонування фразем у межах окремого говору. Досвід в опрацюванні та апробації принципів картографування діалектних явищ, методів збирання та систематизації лексики слугує основою для досліджень діалектної фраземики; особливо цінними є регіональні словники фразеології (Н. Вархол і А. Івченко; В. Ужченко і Д. Ужченко; В. Чабаненко), до складу яких входять фраземи, які відомі лише в говірках чи в говірках і літературній мові.

Потреба залучення фразем сучасних західноподільських говірок до діалектологічних студій зумовила вибір цієї зони, актуалізувала ідеографічний та ареальний аспекти у вивченні фразеологічних одиниць. Подільські говірки належать до волинсько-подільської групи говорів південно-

західного наріччя, мають загальноукраїнську мовну основу, є старожитніми за визначальними рисами; відносно чітко виокремлюється західна зона подільського говору (на захід від р. Студениця), у якій поширені архаїчні і лексичні та фразеологічні одиниці.

Матеріалом для спостережень слугували польові записи в говірках 64 населених пунктів Західного Поділля за спеціальною програмою.

За семантикою говіркові фрази розподіляються нерівномірно, бо, як правило, пов'язані з різною характеристикою людини, її фізичними та психологічними особливостями, діями та станами. Елементи, які наповнюють фразеосемантичне поле “Фізичний стан людини”, характеризуються чітко вираженим емоційно-експресивним забарвленням і дозволяють виявити структурно-семантичні моделі як інваріант фраземного ряду. До названого поля належить фразеосемантична група “Вікові порубіжжя людини”, яка перебуває поза увагою етнографів і діалектологів, на нашу думку, через втрату відповідних звичаєво-обрядових дійств-посвят, архаїзацію окремих елементів та віддаленість від традиційних народних обрядів (родильних, весільних тощо). Реєстр фразем на позначення вікового порубіжжя ускладнюється високим рівнем їхньої полісемії.

Важливим періодом у житті людини є досягнення першого року життя, коли дитина вчиться самостійно ходити, коли її відлучають від материнського молока. У сучасному діалектному мовленні подолян побувають вислови зі значенням ‘дорості, досягти першого року життя’: *‘вийти с не^нл^нушок, вирости до горш^нка, на л^нудину по^нхожий, н^ніти на с^нв^нїї хл^нїб, с^нпертис^н на ^нноги, с^нтати на ^нноги*. Зауважимо, що фрази *с^нпертис^н на ^нноги, с^нтати на ^нноги* в аналізованих говірках вживаються і на позначення понять ‘поліпшувати своє матеріальне становище’, ‘видужувати’, ‘піднятися’, а вираз *н^ніти на с^нв^нїї хл^нїб* зафіксовано в суміжних говірках Кам’янець-Подільського та Новоушицького р-нів (по Дністру), коли говорять про сина, який розпочав жити у своїй хаті, окремо від батьків.

Етап зрілості, який у минулому супроводжувався обрядами-посвятами у парубки, передається фразеологізмами *доростити до бат^нкови^нх штан^нїу, молоко на губах оп^нсохло, при^нїти у л^нїта, вийти у л^нуди, бути л^нудиною*. У межах фразеосемантичного поля “Фізичний стан людини” поширеними є антонімічні відношення; протиставлятися можуть не лише семантика ФО як цілості, а й окремі компоненти сталих висловів, напр.: *молоко на губах оп^нсохло ‘доростити’ – молоко на губах не^н оп^нсохло ‘не доростити’; при^нїти у л^нїта ‘доростити’ – вийти з л^нїт ‘постаріти’*.

Період зрілості дівчини, за національно-культурним розумінням родинного життя, є найважливішим у житті жінки і пов’язаний, найперше, з її готовністю створити сім’ю, продовжити родовід. У говірках функціонує велика кількість сталих народних висловів та їх варіантів на позначення поняття ‘доросла дівчина’. Фрази цього семантичного ряду своїми ком-

понентами пов'язані з тематичною групою весільної лексики: *д'їучина на видан'ї*, *д'їучина на корит'ї / до л'удеї / з' подуш'ками / на по'роз'ї*, *д'їуча до в'їдан'є / на в'їдан'ї / на в'їдан'ю*. Вираз *д'їучина на корит'ї* фіксовано у говірках Густинського та Чортківського р-нів Тернопільської обл., основою для компонентного складу стала назва предмету весільних дійств. Варіанти *до в'їдан'є*, *на в'їдан'ю* поширені у західнополіських говірках, що межують із буковинськими. На основі спостережень над світом природи, його асоціативного осмислення витворилися фраземи: *д'їучина на по'р'ї / го'това / дос'тїгла / с'п'їла*, що поширені в усіх говірках Західного Поділля.

До фразеосемантичної групи “Вікові порубіжжя людини” належать і фраземи на позначення поняття ‘постаріти’: *вийти з л'їт, доходить л'їт, доходить до л'їт*. Із таким значенням вживаються сталі вислови, що витворилися на основі споглядання та оцінки зовнішніх ознак старості людини. Тому зі значеннями ‘постаріти’ та ‘посивіти’ активно побутують у західноподільських говірках фраземи: *по'сив'їла йак моло'ко, ста'ї б'їлії йак моло'ко, йак моло'ком об'ли'ї*, *сивий йак моло'ко, об'литис'є а моло'ком*.

У фразеосемантичній групі “Вікові порубіжжя людини” у західноподільському діалектному мовленні, яка складається із семантичних рядів ‘дорости, досягти першого року життя’, ‘не дорости’, ‘дорослий хлопець’, ‘доросла дівчина’, ‘постаріти’, найбільш варіантним і широко представленим у говірках є семантичний ряд ‘доросла дівчина’.

Фраземи досліджуваного говору вступають між собою в різні системні зв'язки, можуть легко відтворюватись в усному мовленні, виступати свосвідним орнаментом, що увиразнює смислові відтінки у повідомленні. Для аналізованої фразеосемантичної групи найприкметнішим є явище міжфраземної полісемії. За структурою та лексичним складом фраземи західноподільських говірок мають усі ознаки загальноукраїнського типу фразем, хоча можуть відрізнитись стилістичним вживанням, а також містити власне місцеві ознаки.